

ხორბლეულის სალეწი კვერი მუზეუმსა და ეთნოგრაფიულ ყოფაში
The Grain Threshing Board in the Museum and Ethnographic Everyday Life

რუსუდან კობრავა
სსიპ აჭარის მუზეუმი,
აჭარის ხარიტონ ახვლედიანის სახელობის მუზეუმის
ისტორიის მიმართულების ხელმძღვანელი
Rusudan Kobrava
LEPL Ajara Museum,
Head of the History Department,
Ajara Khariton Akhvlediani Museum

DOI: <https://doi.org/10.52340/gmg2024.01.010>

აბსტრაქტი: კვერი ხორბლეულის სალეწი უძველესი სამეურნეო იარაღია. კვერის კვალი მსოფლიოში ჯერ კიდევ ნეოლითის ხანაში ჩნდება. 8000 წლის კვერის ნაშთები აღმოჩენილია ახლო აღმოსავლეთსა და ბალკანეთში. კვერის კულტურა საკმაოდ მაღალ დონეზე იდგა საქართველოში. კვერი ცნობილი იყო საქართველოს არაერთ ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ კუთხეში-ქართლში, კახეთში, სვანეთში, სამცხე-ჯავახეთში, რაჭაში, აჭარაში. ძირითადად ორი ტიპის კვერი იყო გამოყენებული-შედგენილი ორ ფიცრიანი და შეუდგენელი-ერთფიცრიანი. ასხვავებენ ორი სახის კვერს: ქართულსა და თრიალეთურს. კვერს ძირითადად ნაძვისა და ფიჭვის ხისაგან ამზადებდნენ.

გამზადებული კვერი კალოზე გაჰქონდათ ხორბლის დასალეწად. კალო შემადგენელ ადგილზე-სახლის ბანზე, ეზოში, ყანასთან ახლოს ეწყობოდა. კვერში ერთ ცხენს ან უღელ ხარს აბამდნენ. ზედ იდგა ქალი ან კაცი და ხარებს სახრით ერეკებოდა. კვერი ტრიალებდა და ხორბალი ილეწებოდა. კალო ძველთაგანვე წმინდა ადგილად მიაჩნდათ. იქ დატოვებულ ნივთს ხელს არავინ ახლებდა. წმინდა იარაღად იყო მიჩნეული კვერიც. კვერი საკმაოდ გავრცელებული სამეურნეო იარაღი იყო აჭარაში. ეთნოგრაფიული მასალებით დადასტურდა, რომ კვერებს მართისა და ჭვანის ხეობებში XX საუკუნის 30-იან წლებამდე ამზადებდნენ. აქ დამზადებული კვერები ხის დგამ-ჭურჭელთან ერთად არდაგანში გაჰქონდათ გასაყიდად.

აჭარაში ხორბლეულის ადგილი თანდათან სხვა კულტურებმა განსაკუთრებით კი სიმინდმა დაიკავა, რომლის გავრცელებაც დაახლოებით XIX საუკუნის II ნახევრიდან დაიწყო. ამან განაპირობა კვერების დამზადების შეწყვეტა. თანდათანობით შეწყდა კვერის გამოყენებაც. დღეისათვის კვერი მხოლოდ სამუზეუმო სივრცეშია შემორჩენილი.

საკვანძო სიტყვები: ხორბლეული, კვერი, კალო, ლეწვა, ძნა.

Abstract: The threshing board (kevri) is an ancient agricultural implement used for threshing grain. Traces of the threshing board worldwide appear as early as the Neolithic era. The remains of 8,000-year-old threshing boards have been discovered in the Near East and the Balkans. The culture of the threshing board was highly developed in Georgia. The tool was known in numerous historical and ethnographic regions of the country, including Kartli, Kakheti, Svaneti, Samtskhe-Javakheti, Racha, and Ajara. Primarily, two types of threshing boards were utilized: composite (two-boarded) and non-composite (single-boarded). Two main varieties are distinguished: Georgian and Trialetian. Threshing boards were predominantly crafted from spruce and pine wood. The completed threshing board was taken out to the threshing floor (kalo) to thresh wheat. The threshing floor was arranged in an elevated location—on the flat roof of a house, in the yard, or near the field. A single horse or a yoke of oxen would be harnessed to the board. A man or a woman stood on top of it, driving the animals with a goad. The board would rotate, thereby threshing the wheat. Since ancient times, the threshing floor was considered a sacred place; no one would touch an item left there. The threshing board itself was also regarded as a sacred implement. The threshing board was a widely used agricultural tool in Ajara. Ethnographic materials confirm that threshing boards were manufactured in the Mariti [Mareti] and Chvani gorges up until the 1930s. The threshing boards made here, along with wooden household items and utensils, were transported to Ardahan for sale. In Ajara, grain crops were gradually replaced by other cultures, particularly maize, the widespread cultivation of which began around the second half of the 19th century. This shift led to the cessation of threshing board production. Gradually, the use of the threshing board also came to an end.

Today, the threshing board is preserved only within museum spaces.

Keywords: Grain, Threshing board (kevri), Threshing floor (kalo), Threshing, Sheaf (dzna).

ხორბლეულის სალექი კევრი ერთ-ერთი უძველესი სამეურნეო იარაღია. კევრის კვალი მსოფლიოში ჯერ კიდევ ნეოლითის ხანაში ჩნდება. პ. ანდერსონმა (სოფიის უნივერსიტეტის პრეისტორიის, ანტიკურობის და შუა საუკუნეების კვლევის ცენტრის დოქტორი) აღმოაჩინა არქეოლოგიური ნაშთები, რომლებიც ადასტურებენ სულ მცირე 8000 წლის კევრის არსებობას ახლო აღმოსავლეთსა და ბალკანეთში. არტეფაქტები არის ობსიდიანისა და კაჟის პირები, რომელთა ამოცნობა შესაძლებელი გახდა მიკროსკოპიული კვლევის შედეგად.

კევრები მნიშვნელოვანი უნდა ყოფილიყო მესოპოტამიაში. ცენტრალურ თურქეთში, მალათიაში არქეოლოგიური გათხრების შედეგად აღმოჩენილი იქნა ქვის ფილა, რომელიც დათარიღებულია ძვ. წ. 3374 წლით. ამ ფილაზე გამოსახულია კევრით ხორბლის ლექვის რიტუალური სცენა. ცენტრში მოჩანს მთავარი ფიგურა- ბელადი, რომელიც დგას კევრზე. მის ირგვლივ გარშემორტყმული არიან ლექვის პროცესში მონაწილე ადამიანები. ეს ფილა საინტერესოა იმ მხრივ, რომ როგორც გამოსახულებიდან ჩანს, იმ ეპოქაში კევრი იყო დახვეწილი და ძვირადღირებული ხელსაწყო, რომელიც დამზადებული იყო სპეციალიზებული ხელოსნის მიერ. შემდგომი პერიოდის, ძვ. წ. V-IV საუკუნეებით დათარიღებული კევრის კვალი ჩანს საბერძნეთში, III- I ს.ს. -რომში, ახ. წ. III საუკუნის- ესპანეთში. კევრი სხავადსხვა ზომის იყო. ძირითადად კევრი 2 მეტრი სიგრძის იყო. მაგრამ ასევე გამოიყენებოდა 1 მეტრიანი და 50 სმ-იანი კევრებიც. ყველაზე მოკლე 50 სმ-იანი კევრი ნაპოვნია აფრიკაში, ტუნისში, რაც იმის დასტურია, რომ კევრი არა მარტო ევროპა- აზიაში, არამედ აფრიკის ქვეყნებშიც იყო გავრცელებული. https://en.wikipedia.org/wiki/Threshing_board?fbclid=IwY2xjawGtCBBleHRuA2FlbQIxMAABHd61EiL8ZPUEU7KEdgEUPa0Pf85hz38wHEEaKsBY5hIB7KYkgtd5exjUA_aem_C9MP6UeOOPBt_DYd9YyNQ

კეერის კულტურა საკმაოდ მარალ დონეზე იდგა საქართველოში. საქართველო, როგორც მიწათმოქმედების უძველესი ქვეყანა, მიწათმოქმედების მაღალი კულტურული ტრადიციებით ხასიათდება. ქართველი ხალხის ყოფის, მისი ზნე-ჩვეულებების დღემდე შემორჩენილი ეთნოგრაფიული მასალები, უძველესი კულტურებისა და მათი ველური ნათესავების ბიომრავალფეროვნება მკვლევარებს საფუძველს აძლევს საქართველო რიგი კულტურული მცენარეების წარმოშობის კერად მიიჩნიონ. ერთ-ერთი მათ შორის არის მარცვლეული კულტურა-ხორბალი, რომელიც გამოირჩევა როგორც სახეობრივი მრავალფეროვნებით, ისე ენდემიზმის მაღალი დონით.

სამყაროში არსებული ხორბლის 27 კულტურული სახეობიდან საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილია 14 სახეობა და ამ გვარში 5 ენდემური სახეობაა: მახა, ჩელტა ზანდური, დიკა, კულხური ასლი, ჟუკოვსკის ხორბალი, აგრეთვე კულტურულ მცენარეთა ჯიშების საკმაოდ დიდი მრავალფეროვნება.

ძველი საქართველო ხორბლეულის ორ ჯგუფს იცნობდა: ერთი მათგანი ითესებოდა შემოდგომით (იფქლი), ხოლო მეორე გაზაფხულზე (დიკა). საქართველოში ხორბლის ასეთი დაჯგუფება მე-5 საუკუნიდან დამოწმებულია ქართულ წერილობით დოკუმენტებში, რაც იმის მაუწყებელია, რომ მოყვანილი დაჯგუფება (ჯიშების მიხედვით) გაცილებით უფრო ადრე იყო დადგენილი სამეურნეო პრაქტიკაში. ასეთი დიფერენცირებული აგროტექნიკა თავისთავად მიგვითითებს თვით კულტურის სიძველეზე (საქართველოს აგრარული კულტურა, 2021:7). საქართველოში მარცვლეულის მოყვანასთან დაკავშირებული სამეურნეო იარაღებს შორის როგორც პრაქტიკული გამოყენების თვალსაზრისით, ასევე კულტურულ-ისტორიული ღირებულებით გამოირჩევა მარცვლეულის საღეწი სამეურნეო იარაღი - კეერი.

კეერი ფართოდ იყო გავრცელებული კახეთში, ქართლში, მესხეთ-ჯავახეთში, ზემო იმერეთში, ქვემო ქართლსა და სვანეთში. შედარებით ნაკლებად იყენებდნენ მას ქვემო იმერეთში, მთიულეთ-გაღამაყარში, თუშეთსა და აჭარაში. იშვიათად კიდევ უფრო გურიასა და სამეგრელოში, სადაც ეს იარაღი ხმარებიდან ამოვარდა მას შემდეგ, რაც დასავლეთ საქართველოს გლეხობამ, სავაჭრო კაპიტალიზმის განვითარებასთან დაკავშირებით, უხვმოსავლიანი სიმინდის მოშენებას მოჰკიდა ხელი (გასიტაშვილი, 1980:81).

კეერი შედგენილობის მიხედვით იყო: ერთფიცრიანი (იმერეთი, ქსნის ხეობა), ორ ფიცრიანი (ქართლი, კახეთი, სვანეთი, რაჭა) და იშვიათად სამფიცრიანი (ქვემო ქართლი, გარეკახეთი). ასხვავებენ ორი სახის კეერს: ქართულსა და თრიალეთურს. ქართული კეერი თავიანია, ე.ი. თავაწეული. (ქართლი, იმერეთი, კახეთი, რაჭა, სვანეთი), ხოლო თრიალეთური (მესხეთ-ჯავახეთი) ბრტყელი, ოდნავ დახრილი კეერია. ამის გამო ქართული კეერი ნამჯას, ბზეს არ იხვეტავდა, თრიალეთური კი იხვეტავდა, რის შედეგადაც ლეწვა რამდენადმე ძნელდებოდა.

ქართულ კეერის სამუშაო პირი მრგვალი, ოთხკუთხა და რომბისებრი კოხებით იყო გაწყობილი, ხოლო სწორი და ბრტყელი კოხები თრიალეთურ კეერებს ჰქონდათ. მოსახლეობა უპირატესობას მრგვალკოხიან კეერს ანიჭებდა, რადგან იგი უფრო კარგად ფშვნეტდა თავთავს. ამავე დროს მრგვალკოხიანი კეერით გაღეწილი ბზე რბილი და წმინდა იყო, რასაც პრაქტიკული თვალსაზრისით უპირატესობა ჰქონდა. იგი საქონლის საკვებად გამოიყენებოდა (გასიტაშვილი, 1980:78).

საქართველოში ძირითადად ორი ტიპის კეერი იყო გამოყენებული: ორნაწილიანი- შედგენილი და ერთიანი და შეუდგენელი (ჩიტაია, ტ.IV. 2010:134). ქართველ მეურნეთა დაკვირვებით, ერთი

მთლიანი ფიცრისაგან დამზადებული კვერი ცხენისათვის ყოფილა განკუთვნილი, ორნაწილიანი კი ხარებისათვის. კვერში, ჩვეულებრივ ერთი ცხენი ან უღელი ხარი იბმებოდა. სამხრეთ-აღმოსავლეთ საქართველოში სცოდნიათ კვერში კამეჩის შებმაც (ხარიტონ ახვლედიანის სახელობის მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდი. N778:12).

საქართველოს ტერიტორიაზე კვერის გაჩენა -გავრცელება გვიანბრინჯაო-ადრე რკინის ხანას განეკუთვნება. აღნიშნული პერიოდისათვის „აღმოსავლეთ საქართველო; მისი მიწა-წყალზე ზის მიწათმოქმედი, მესაქონლე, მეტალურგიაში გაწაფული მეომარი მოსახლეობა (საქართველოს არქეოლოგია, 1959:188). კვერი ნაპოვნია ძველი იბერიის მიწათმოქმედების ისეთ ცენტრებში, როგორიცაა მცხეთა, ხოვლე, უფლისციხე და ცხინვალი. ხოვლეგორაზე არქეოლოგიური გათხრების შედეგად მოპოვებული კვერები თარიღდება ძვ.წ.XI- IX საუკუნით. კვერის ნაშთები, რომლებიც ძვ.წ.VIII-VI საუკუნეებში თარიღდება, ნანახი იქნა აგრეთვე ცხინვალის მახლობლად, სოფ.ოსპირთან. იმავე პერიოდს მიეკუთვნება სამთავროს სამაროვანის კვერი. უფლისციხეში (გორის რაიონი) აღმოჩენილი კვერი ძვ.წ.III-I ს.ს. განეკუთვნება. 1961 წელს სოფ.კავთისხევთან (კასპის რ-ნი) ნაპოვნი იქნა გვიან ფეოდალური ხანის კვერი (გასიტაშვილი, 1980:82).

არქეოლოგიური კერების შესწავლა ადასტურებს, რომ იმ დროისათვის კვერს, როგორც სამეურნეო იარაღს ერთგვარი კავშირი ჰქონია მიცვალებულის კულტთან. ყველა დასახელებული კვერის მოპოვების ადგილზე კვერზე მიცვალებულის ჩონჩხი და სხვა ჩატანებული ნივთებიც იყო ნახული. ამასთან აღსანიშნავია ის საინტერესო გარემოება, რომ კვერის მიცვალებულის კულტთან კავშირს წინა აზიის ძველი მოსახლეობის, კერძოდ სირიელების ეთნოგრაფიულ ყოფაშიც ამოწმებენ. საგულისხმოა ისიც, რომ ბაღდადის ახლო მოსახლე სირიელები XIX საუკუნეშიც კი მიცვალებულს დამარხვის წინ კალოს ცენტრში დადგმულ კვერზე დაიტირებდნენ ხოლმე და ამის შემდეგ კუბოში გადაიტანდნენ და ისე მარხავდნენ. სირიელთა ყოფაში კვერი ითვლებოდა ერთ-ერთ წმინდა იარაღად. არქეოლოგიური და ეთნოგრაფიული მასალის ასეთი დამთხვევა ბევრი რამის მეტყველია, სახელდობრ- ქართველური ტომებისა და წინა აზიის კულტურული სამყაროს ძველი ურთიერთობის შესახებ (ჩიტაია, ტ. IV. 2010:133).

კვერი შემდეგი თანმიმდევრობით მზადდებოდა: საკვერე ხის შერჩევა და მოჭრა, კვერის დახაზვა და საკოხე ადგილების ამოღება, საკვერე ხის გაკოპიტება, უღლების, სარტყლების (მესხეთ-ჯავახეთი) დასხმა, კვერის მოხოკვა, მოკაჟვა და გასრულება. ქართლში, რაჭაში, მესხეთ-ჯავახეთში, სვანეთში კვერს ძირითადად ფიჭვის ხისაგან თლიდნენ, ხოლო იმ რაიონებში, სადაც მცენარეულ საფარში ფოთლოვანი კორომები სჭარბობდა, საკვერედ არჩევდნენ წაბლის (იმერეთი), თელის, პანტის, ლეკის (ქსნის ხეობა), იფნის (ალაზნის ხეობა) და ა.შ. ხის ჯიშებს. (მენთეშაშვილი, 1938:78).

კვერის დამზადებისთვის ყველაზე კარგ მასალად ითვლებოდა ფიჭვი და ნაძვი. წიწვოვან მცენარეებს აქვს აქვს სწორი და მსხვილი ძარღვები, ძარღვებში შუა არეები კი რბილია და მალე ცვდება, ხოლო ძარღვები ხმობის დროს მჭიდროვდებიან ურთიერთშორის, რაც იწვევს „სახოკავის“ ისე ჩამაგრებას, რომ სატეხითაც ძნელდება მისი ამოღება. ფიჭვის ან ნაძვის მასალით დამზადებული კვერი არა მარტო კოხებით ლეწავდა, არამედ ფიჭვის კვერს მუშაობის დროს ფიცრის გაცვეთის შედეგად თავისავე ზოლები რჩებოდა, რომლებიც დანასავით ჭრიდა ყანას და არც პურს აფუჭებდა (ხარიტონ ახვლედიანის სახელობის მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდი N778:12).

კვერისათვის ხის შერჩევას საჭირო ცოდნა სჭირდებოდა. საკვერე მასალა უნდა ყოფილიყო სწორი, უბოლო, რათა ის ადვილად გაეპოთ. ასეთ მასალას კვერისათვის საჭირო ზომაზე ხერხავდნენ და შუაზე გააპობდნენ. ერთი მორიდან ორი კვერი გამოდიოდა. კვერს ქვედა მხრიდან შალაფით ან საჭრეთლით დაჭვრეთდნენ 3-4 სმ სიღრმით. შემდეგ მაგარი ჯიშის ქვას

დაამტკრევდნენ და დაიწყებდნენ მოხოკვას. მოსახოკავ ქვად აღიარებული იყო კაჟის ნატეხები. დატეხილი კაჟი დანასავით მჭრელია, მას ოდნავ გადახეხავდნენ და ისე ათავსებდნენ კევრში მარცვლებიც რომ არ დაესერა. კოხები ბუდეში ისე იყო ჩაწყობილი, რომ მათი საჭრელი პირი-ფხა გარეთ რჩებოდა, რათა თავთავი კარგად გაღეწილიყო.

საკოხავად ეთნოგრაფ გ. გასიტაშვილს დადასტურებული აქვს აგრეთვე წყლის ლიპი ქვა. კევრს წინა მხარეზე ვირის ნალებს აჭედებდნენ, რათა თავთავები ადვილად მოეჭრა. კევრის ფიცრებს ერთმანათზე მიაწყობდნენ და რიკით შეაერთებდნენ, ზურგზე კი ორ უღელს დააკრავდნენ. სათაო უღელზე ღვედს გამოაბამდნენ, რომლის საშუალებითაც გამწვევ მაღას-ცხენს ანდა ხარს ჩაუბამდნენ (ხარიტონ ახვლედიანის სახელობის მუზეუმის ხ.ფ.N 778. 1977:9-10).

ხმარებაში კევრს კოხები უცვდებოდა და დროდადრო პირის გაკეთება-მოკოდვა სჭირდებოდა. მკოხავები ცხენებით სოფელ-სოფელ დადიოდნენ, ამოყრილ კოხებს ბუდეში სვამდნენ და პირს უფხავებდნენ. დახოკილ კევრს წყალს ასხამდნენ რომ გაჟღენთილი კევრის ფიცრებს კოხებისათვის მოეჭირა. ახალ „ხამ“ კევრს ზურგზე ხის პატარა ჯვარს დააკრავდნენ თვალი რომ არ სცემოდა და ბარაქიანი კალო გაელეწა. იცოდნენ ახალ კევრზე თონის პურისა და მარილის დადებაც, რაც დოვლათის მომატების საწინდრად მიაჩნდათ. ახალი კევრის კალოზე გატანის დროს, ვიდრე მას სალეწ მნაზე შეაყენებდნენ, ქართლში სცოდნიათ დაობებულ პურებზე მისი გადატარება ხვავის, ბარაქიანობის მიზნით (გასიტაშვილი, 1980:79).

მნიშვნელობა ენიჭებოდა დამზადებული კევრის ხმობას. რაც უფრო ხმელი იყო კევრი, იგი საუკეთესოდ ითვლებოდა, ამიტომ კევრებს ადრიდანვე ამზადებდნენ კალოობისთვის (ხარიტონ ახვლედიანის სახელობის მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდი N778:19).

XIX საუკუნის მიწურულისათვის გამზადებული კევრი 4 ჩანახი, ხოლო დაუხოკავი 2.5 ჩანახი პური ღირდა. როგორც ეთნოგრაფიული მასალებით ირკვევა, ხე-ტყით მდიდარი ხეობების მოსახლეობა თავიანთი ნახელავით ამარაგებდა სამიწათმოქმედო რაიონებს და აწარმოებდა ხის ნაკეთობათა გადაცვლას მათთვის საჭირო პროდუქტებზე, უმთავრესად ჭირნახულზე (ხარიტონ ახვლედიანის სახელობის მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდი N778:10:12).

უძველეს ქართულ წერილობით წყაროებში კევრის ხსენება ჯერ-ჯერობით დამოწმებული არ არის. მხოლოდ ქართველ ლექსიკოგრაფს სულხან საბა ორბელიანს მოეპოვება კევრის შესახებ ცნობა. მისი განმარტებით „კევრი სალეწველი ფიცარია“ (მენტეშაშვილი 1938:99).

ლეწვა კალოზე ხდებოდა. „კევრში შეაბამდნენ ცხენს ან ხარს. ზედ დადგებოდა ვინმე წონიანი, მძიმე ან რამდენიმე კაცი ერთად. ხელში ეჭირა ალვირი ან თოკი, რითაც მიმართულებას აძლევდნენ ცხენს ან ხარს. კევრი ტრიალებდა და მარცვლეულიც ილეწებოდა“ (საქართველოს აგრარული კულტურა, 2021:80).

ძველად საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში კალო სხვადასხვა ადგილზე იყო წარმოდგენილი. მაგალითად, ქართლში და კახეთში კალო სახლის კარზე იმართებოდა ე.ი. ეზოს ფარგლებში. თუ მინდორი სოფლიდან შორს იყო, მაშინ კალო მინდორში ეწყობოდა. ხევსურეთში კალო სახლის ბაქანზე იყო მოწყობილი, სადაც ზამთარში ყინულზე პურს ლეწავდნენ (ჩიტაია.1947: 145.) კალოს სახლის ბანზე მოწყობის მაგალითები პატარა ლიახვის ხეობის მთის ზოლშიც მოწმდება. თუ კალო სახლ-კარის ადგილს სცილდებოდა, მაშინ ადგილი ისეთ მიდამოში უნდა შეერჩიათ, რომ ნიავე ყოველი მხრიდან მიდგომოდა. კალო ახლო უნდა ყოფილიყო წყალთანაც.

კალოს ზედაპირის მოსასწორებლად იყენებდნენ კაბდოს. კაბდოს საშუალებით ზედმეტი მიწა გარეთ გაჰქონდათ. იყო ისედაც, რომ მოსწორებულ კალოზე სპეციალურად აყალო (ტიხნარ) მიწას მოიტანდნენ, თხლად მოფენდნენ (ქიზიყი), რათა კალოს ზედაპირი უფრო მკვიდრად მომჯდარიყო-

გამაგრებულიყო. მოსწორებულ ნიადაგს მორწყავდნენ და დატკეპნიდნენ. ძნის ჩაშლის წინა დღეს კალო ერთხელ უნდა მოერწყათ და შემდეგ კი დილით ბზე მოეძებნათ. კალოში ჩაყრილ ძნას ულოს შემოაცლიდნენ. შემდეგ მას ფესვებს დააჭრიდნენ, რომ ლეწვაში ხელი არ შეეშალათ და ფესვებზე აყოლილი მიწაც ხვავში არ გარეულიყო. ფესვებდაჭრილ ულოს სალექ ძნასთან ერთად კალოში მოფენდნენ (ხარიტონ ახვლედიანის სახელობის მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდი N778.1977:4).

კალოზე სამი-ოთხი კევრი მუშაობდა იმისდა მიხედვით, თუ რამდენი ძნა იყო ჩაშლილი. კევრში, როგორც აღნიშნული იყო უდელი ხარი ან ერთი ცხენი იბმოდა. საქართველოს მთის ზოლში პურეულის სიმცირე მეურნეს მეტი სიფრთხილისაკენ მოუწოდებდა. ამიტომ ლეწვის დროს ხარს სალექი ყანა რომ არ ეჭამა, პირზე წნულით მოწნულ „საპირეს“ ამოაკრავდნენ.

გალეწვის შემდეგ კევრს გადააყენებდნენ ე.ი. მას კაბდოს გარეთ გაიტანდნენ და ხარებს გამოუშვებდნენ. არნადის საშუალებით ნალექს კალოს შუაგულში შეაგროვებდნენ. არნადი წარმოადგენს 90 გრადუსით შედგენილ 150 სმ სიგრძისა და 20-30 სმ-ის სიგანის ორი ფიცრისაგან შეკრულ იარაღს, რომელსაც აქვს 180 სმ სიგრძის ტარი. ხშირად არნადს მთლიანი ფიცრისაგან ამზადებდნენ. თუ ამინდი ხელს უწყობდა, ე.ი. სანიავო ამინდი იდაგა, ნალექს გაანიავებდნენ კიდევაც. გასანიავებლად გამოყენებული იყო ხის ფიწლები და ნიჩბები. განიავებას იწყებდნენ ხვავის ერთი მხრიდან, რომ ქარს ბზესთან ერთად მარცვალი არ გაჰყოლოდა. ხვავი ფიწლით ისე უნდა აეყარათ, რომ მარცვალი ქარის საპირისპიროდ გადაბნეულიყო. ბზისა და ხვავის გასაცალკავებლად კი გასანიავებელ ხვავთან ახლოს გრძელ ხეს დადებდნენ, ან კიდევ ორთითებს ერთმანეთზე მიბჯნით დაუდებდნენ. ფიწლებით განიავების შემდეგ განიავება ნიჩბებით ხდებოდა, რასაც ხვავის ნიჩაბში გამოყვანასაც უწოდებდნენ (ხარიტონ ახვლედიანის სახელობის მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდი N778.1977:13-14).

საუკეთესო, მძიმე მარცვლებს დასათესად ინახავდნენ. კარგმა მეურნემ იცოდა, რომ „მძიმე მარცვალი გამნიავებლის მახლობლად ეცემა. მისგან მოშორებით კი საშუალო სიმძიმის მქონე მარცვალი ცვივა, ხოლო მჩუტე და სუსტი მარცვლები უფრო შორს“ (ჩიტაია, ხაზარაძე, 1985:84).

განიავების შემდეგ ხორბალს ჯერ ცხავში გაატარებდნენ და განიავების შემდგომ მოყოლილ ნარჩენებს გააცლიდნენ. გაცხავების შემდეგ ერთს ცხავი ეჭირა, მეორე ცხავში ხორბალს უყრიდა, მესამე კი ცოცხით პურის გაცხავებულ ხვავს „შემოუსროვებდა“ ე.ი. ცხავს თუ რამ ჩეჩქი გაუვიდოდა, შემოაგვიდა. დაცხავების შემდეგ ხორბალს საცალოებში ჩაყრიდნენ (ხარიტონ ახვლედიანის სახელობის მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდი N 778. 1977:15).

საქართველოს ამა თუ იმ კუთხეში კალოსა და ნალექ ხვავს ავი თვალი რომ არ სცემოდა, ლეწვის მონაწილე რკინის ნაჭერს აიღებდა და ქვას ურტყამდა. როდესაც კალოობას მორჩებოდნენ, იცოდნენ მცირე ლხინის გადახდა ანუ „კალოს ქორწილი“ (სამცხე-ჯავახეთი), „კალოკრფიანობა“ (ქართლი), „კალოს დალოცვა“ (იმერეთი), „ლიკლაური“ (სვანეთი). კალო ძველთაგანვე წმინდა ადგილად მიაჩნდათ. კალოზე დატოვებულ ნივთს ხელს არავინ ახლებდა (ქართველი ხალხის ეთნოლოგიური ლექსიკონი. 2019:278).

კევრით კალოზე ხორბლის გალექვის პროცესი კარგადაა ნაჩვენები ქართულ მხატვრულ ფილმში „მაია წყნეთელი“. ფილმი გადაღებულია 1959 წელს რეჟისორ რეზო ჩხეიძის მიერ ვლადიმერ კანდელაკის ამავე სახელწოდების მოთხრობის მიხედვით.

კევრი საკმაოდ გავრცელებული სამეურნეო იარაღი იყო აჭარაშიც. „საქართველოს სხვა კუთხეების მსგავსად აჭარაში შემოდგომისა და გაზაფხული პური მოჰყავდათ. შემოდგომის პურეულიდან აღსანიშნავია დოლის პური, ყირმიზი, ნიქსარულაი, ტრედისფერა. გაზაფხულის პურეულიდან მხოლოდ დიკა მოჰყავდათ (ჩიჯავაძე, 1969:27). კალოდ გამოყენებული იყო სახლის

ეზო. ეზოში ყრიდნენ იმდენ პურს, რამდენი კევრის შებმაც შეეძლოთ. კევრში შებმული იყო უღელი ხარი. კევრს ედგა ან კაცი, ან ქალი და ხარებს სახრით ერეკებოდა. კევრი ხან მარჯვნივ დაჰყავდათ, ხან მარცხნივ. რომ ცალმხრივ გადაღესილისთვის ახლა მეორე მხრიდან გადაეველო კევრს. თუ ბევრ ხორბალს ჩაჰყენდნენ, ერთ დღეს ვერ მოასწრებდნენ გალეწვას. გალეწილ ხორბალს ფიწალით გაანიავებდნენ. ხორბალი კალოს გულში ჩამოდიოდა და ხვავად დგებოდა. ბზე კი ნიავს განზე გაჰქონდა (საქართველოს აგრარული კულტურა, 2021:83).

ცნობილი ეთნოგრაფი, საზოგადო მოღვაწე თედო სახოკია აჭარაში ყოფნის დროს სოფელ ყადიოღლებში (განახლება, ხულო) დასწრებია პურის დალეწვას, რომელსაც შემდეგნაირად აგვიღწერს: „პურის ლეწვის დროს მოგვიხდა იქ ჩამოსვლა. ის იყო კალო ჩაეშალათ და უღელ ხარშებმულ კევრს შუახნის კაცი გარშემო დაასრიალებდა. ლეწვა იმნაირადვე სცოდნიათ, როგორც ქართლში. სალენავი იარაღიც იგივეა. კევრის ქვემოდან იგივე კაჭები და გაფხავებული ქვებია ჩასმული“ (სახოკია, 1985:195).

აჭარაში კევრის გამოყენების შესახებ ცნობებს გვაწვდის ქართველი მეცნიერი დიმიტრი ბაქრაძე. ის წერს: „სხალთაში ხორბალიც მოდის. რომელსაც როგორც აქ, ისე მთელს ზემო აჭარაში, სადაც კი თესავენ, ქართული წესით ლეწავენ კევრით ანუ მძიმე, წინა მხრიდან წაწვეტებული და ჭვინტწამოწეული ძელებით, რომლებიც კაჭის ნატეხებითაა მოჭედილი. კევრს წრიულად აბრუნებენ უღელში შებმული ხარები“ (ბაქრაძე, 1987:54).

ეთნოგრაფიული მასალებით დადასტურდა, რომ კევრებს მართისა და ჭვანის ხეობებში XX საუკუნის 30-იან წლებამდე ამზადებდნენ. საამისო მასალა აქ უხვად მოიპოვებოდა. კევრის დასამზადებლად ნაძვისა და ფიჭვის ხეს იყენებდნენ. უფრო მეტიც, აქ დამზადებული კევრები ხის დგამ-ჭურჭელთან ერთად არდაგანში გაჰქონდათ გასაყიდად (ხარიტონ ახვლედიანის სახელობის მუზეუმის ხ.ფ. N 470:112).

აჭარაში ხორბლეულის ადგილი თანდათან სხვა კულტურებმა განსაკუთრებით კი სიმინდმა დაიკავა, რომლის გავრცელებაც დაახლოებით XIX საუკუნის II ნახევრიდან იწყება. ამან განაპირობა კევრების დამზადების შეწყვეტა. თანდათანობით შეწყდა კევრის გამოყენებაც.

დღეისათვის აჭარის ეთნოგრაფიულ ყოფაში ძველებური კალო და კევრი აღარ გამოიყენება, მაგრამ ხალხის მეხსიერებაში არის შემორჩენილი ინფორმაცია პურეულის მოყვანისა და დამუშავების შესახებ. „ჩემს ბავშვობაში ყველა გვარს ჰქონდა საკუთარი კალო, სადაც ხდებოდა ხორბლის ლეწვა. ყველა ოჯახს ჰქონდა მისი კევრი, რომელიც ადგილზე მზადდებოდა. კევრში შეაბამდნენ ხარებს და ხორბალს გალეწავდნენ“ (მიხეილ დავითაძე. 78 წლის. სოფ. ჭვანა). „ადრე ჩვენს სოფელში მოჰყავდათ ხორბალი. სოფლის ბევრ ადგილს ახლაც „ნაპურალს“ ეძახიან. მოჭრილი ხორბალი მიჰქონდათ კალოზე, რომელიც აქვე გორაზე იყო მოწყობილი და კევრით გალეწავდნენ. ყველა გვარს ჰქონდა თავისი კალო და კევრი“ (ასლან ბერიძე. სოფელი ხაბელაშვილები).

აჭარის თითქმის ყველა ხეობაში ადგილის აღმნიშვნელ სახელწოდებათა შორის გვხვდება ფეტვთან, ასლთან, ჭვავთან და სხვა მარცვლეულ კულტურებთან დაკავშირებული სახელწოდებანი: ნაპურვალი, ნაქერვალი, ნაფეტვარი, ნაღომვარი, ნაასლარი, ნადიკვარი, ნაჭვავარი და სხვა, რაც ამ მხარეში პურეულის გავრცელებაზე მიუთითებს. რაც შეეხება კევრს, ის მხოლოდ სამუზეუმო სივრცეში არის შემორჩენილი.

პურის სალენი სამეურნეო იარაღი კევრი დაცულია ხარიტონ ახვლედიანის სახელობის მუზეუმის ექსპოზიციაში. საინ. N 17566. (სურ.1). კევრი არის ოდნავ ოვალური ფორმის სამკუთხედი ყელით. წინა მხარეს დამაგრებულ აქვს გახვრეტილი ფიცარი უღლის გასაყრელად. უკანა, სამუშაო

მხარეს გაკეთებული აქვს რომბისებრი ჭრილები, რომლებშიც ჩასმულია კაჟის ქვისა და რკინის სახოკავები. ზოგიერთი ჭრილი ცარიელია. ხმარებისაგან ქვები ამოვარდნილია. კვერი დამზადებულია ნაძვის ხის ერთი მთლიანი მორის განაპობისაგან. კვერის ზომებია 175/50/5 სმ. კვერი დამზადებულია XIX საუკუნეში.

კვერი დაცულია ხარიტონ ახვლედიანის სახელობის მუზეუმის ფონდებში.საინვ. N19675-15. (სურ.2). კვერი დამზადებულია ნაძვის ხისაგან. აქვს ჭრილები უკანა მხრიდან. არის მოუხოკავი. ჭრილები ცარიელია. ზომა: სიგრძე 181X 48 X5 სმ. დამზადებულია XIX საუკუნეში.

კვერი ასევე დაცულია ჭვანის ხეობის ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მუზეუმში, (სურ.3), რომელიც დავაფიქსირე 2024 წლის 17-18-19 ივლისს ჭვანის ხეობის სოფლებში მოწყობილი სამეცნიერო ექსპედიციის დროს. სოფელ ხაბელაშვილების მკვიდრის, მუზეუმის თანამშრომლის, 71 წლის გივი ბოლქვაძის ინფორმაციით, კვერი დამზადებულია ამ სოფელში 1800-იან წლებში ოსმან ბოლქვაძის მიერ ნაძვის ხისაგან. ზომა 180/40/5 სმ. აქვს ჭრილები, სადაც მოთავსებული იყო ქვის სახოკავები, მაგრამ ამჟამად ეს ჭრილები ცარიელია. კვერი იყო ბოლქვაძეების საგვარეულო საკუთრება. სოფლის ცენტრში ეწყობოდა კალო, სადაც ამ კვერით ხდებოდა მარცვლეულის ლეწვა.კვერი მუზეუმში ინახება 2018 წლიდან.

აჭარის მუზეუმებიდან კვერი დაცულია: ეთნოგრაფიულ მუზეუმში „ბორჯღალო“ (სურ.4). კვერის ზომებია: 1.25XX43X4.5 სმ. მასალა-ნაძვის ხე, კვიახიძეების ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმში (სურ.6), ზომები:170X45X5 სმ, მასალა-ნაძვის ხე. ხულოს ეთნოგრაფიულ მუზეუმში (სურ.7), ზომები: 1.55X55X9 სმ. მასალა ნაძვის ხე. თხილვანის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმში (სურ.5). ზომები: 175 X42X5 სმ.

ამრიგად, კვერი უძველესი სამეურნეო იარაღია. კვერს ფართოდ იყენებდნენ ხმელთაშუა ზღვის აუზის ქვეყნებში, ბალკანეთში, დასავლეთ ევროპაში, ამიერკავკასიაში, ჩრდილოკავკასიაში, აზიასა და აფრიკაში. კვერის კულტურა ძალიან მაღალ დონეზე იდგა საქართველოსა და აჭარაში. კვერის დასამზადებლად ძირითადად ნაძვისა და ფიჭვის ხეს იყენებდნენ. კვერში, ჩვეულებრივ ერთი ცხენი ან უღელი ხარი იბმებოდა და კალოზე ხდებოდა ხორბლეულის ლეწვა. XIX საუკუნის II ნახევრიდან საქართველოში გავრცელდა სიმინდის კულტურა. ამან განაპირობა კვერების დამზადების შეწყვეტა. თანდათანობით შეწყდა კვერის გამოყენებაც. ამჟამად კვერები მხოლოდ სამუზეუმო სივრცეშია დაცული.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ბაქრაძე დ. არქეოლოგიური მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში. გამომცემლობა „საბჭოთა აჭარა“. 1987
2. გასიტაშვილი გ. კვერი. საქართველოს ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ატლასი. გამომცემლობა „მეცნიერება.“ თბილისი 1980
3. მენთეშაშვილი ს. კვერი. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე. ტ.IX. ტფილისი 1938
4. საქართველოს არქეოლოგია.(სახელმძღვანელო). თბილისი 1959
5. საქართველოს აგრარული კულტურა. საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია. თბილისი 2021
6. სახოკია თ. მოგზაურობანი. ბათუმი. გამომცემლობა „საბჭოთა აჭარა.“ 1985
7. ქართული ხალხის ეთნოლოგიური ლექსიკონი. თბილისი 2019

8. ჩიჯავაძე ნ. აჭარელთა სამეურნეო ყოფის ისტორიიდან. ხარიტონ ახვლედიანის სახელობის მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდი N 470
9. ჩიჯავაძე ნ. მემინდვრობა აჭარაში. აჭარის სოფელი. თბილისი. გამომცემლობა „მეცნიერება“. 1969
10. ჩიტაია გ. შრომები. ტ.IV. თბილისი 2010
11. ჩიტაია გ. ხევსურული სახლის სენე. ანალები. ტ.1. თბილისი 1947
12. ჩიტაია გ. ხაზარაძე მ.. მარცვლეულის გასანიავებელი იარაღები. საქართველოს ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ატლასი. მასალები. მემინდვრობა. თბილისი. გამომცემლობა „მეცნიერება“. 1985
13. ხარიტონ ახვლედიანის სახელობის მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდი N 778. 1977 წ.
14. მიხეილ დავითაძის მონათხრობი. სოფ. ჭვანა. ჩაწერილია 2024 წლის 17-18-19 ივლისს შუახევის მუნიციპალიტეტის სოფლებში ჭვანაში, ბრილში, ჭალასა და ხაბელაშვილებში მოწყობილი სამეცნიერო ექსპედიციის დროს.
15. ასლან ბერიძის მონათხრობი. სოფელი ხაბელაშვილები. ჩაწერილია 2024 წლის 17-18-19 ივლისს შუახევის მუნიციპალიტეტის სოფლებში ჭვანაში, ბრილში, ჭალასა და ხაბელაშვილებში მოწყობილი სამეცნიერო ექსპედიციის დროს.
16. ინფორმაცია ინტერნეტიდან: https://en.wikipedia.org/wiki/Threshing_board?fbclid=IwY2xjawGtCBBleHRuA2FlbQIxMAABHd61EiL8ZPUEU7KEdgEUPa0Pf85hz38wHEEaKsBY5h-IB7KYkgtD5exjUA_aem_C9MP6UeOOPBt_DYd9YyNQ

სურ.1

სურ.2

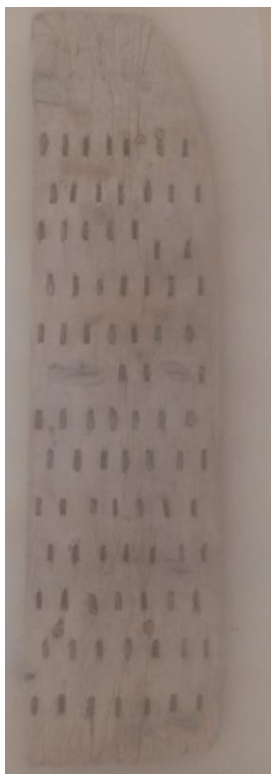

სურ. 3

სურ.4

1. ხარიტონ ახვლედიანის სახელობის მუზეუმში დაცული კვერი
2. ხარიტონ ახვლედიანის მუზეუმის ფონდებში დაცული კვერი
3. ხაბელაშვილების მუზეუმში დაცული კვერი
4. ეთნოგრაფიულ მუზეუმ „ბორჯღალოში“ დაცული კვერი

სურ.5

სურ.6

სურ. 7

5. თხილვანის ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მუზეუმში დაცული კვერი.
6. კვიახიძეების მუზეუმში დაცული კვერი.
7. ხულოს მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში დაცული კვერი